

VESTIGIA TERRENT!

”Vestigia terrent – jäljet pelottavat”, sanoi Aisopoksen sadussa kettu leijonalle, joka koetti houkutella tätä luolaansa muiden eläinten joukkoon tapettavaksi. Nokkela kettu kuitenkin huomasi, että jäljet kulkivat vain luolaan sisälle mutta eivät ulos. Tämä havainto oli ketulle ensiarvoisen tärkeä, sillä ilman tätä tietoa se olisi joutunut leijonan saaliiksi.

Erityisopetuksen jäljet pelottavat monessa mielessä. Usein ajatellaan, että erityisopetukseen joudutaan ja siirretään. Erityisopetus leimaa oppilaan, eikä erityisopetuksesta ole pois pääsyä. Erityisopetus on myös kallista ja aiheuttaa kustannuksia. Erityisopetus imaisee yhä enemmän oppilaita.

Oppilaiden tuen tarpeeseen vastataan nyt uudella kolmiportaisella tukijärjestelmällä. Uutuutena on tehostettu tuki. Tavoite on, että jäljet eivät johtaisi luolaan vaan pedagogisella arvioinnilla ja suunnittelulla oppilas voisi jatkaa koulunkäyntiä yleisopetuksessa. Tehostettu tuki avaa myös uusia mahdollisuuksia palata erityisopetuksesta yleisopetukseen. Jäljet kulkevat siis kumpaankin suuntaan.

JOHDANTO

Tämä teos tarkastelee erityisopetuksen nykytilaa ja siihen liittyviä uudistuksia. Erityisopetuksesta on tullut perusopetuksen koetinkivi, johon haetaan uusia ratkaisuja sekä lainsäädännöllisesti että opetussuunnitelmallisesti. Kustannukset ovat kasvaneet ja erityisopetuksen siirtopäätökset lisääntyneet viime vuosien aikana. Tilannetta mutkistaa se, että maan eri osissa erityisopetuksen siirtojen määrälliset variaatiot ovat suuria. Nyt on herännyt kysymys siitä, onko varhainen puuttuminen niin tehokasta, että siirrot ovat tämän vuoksi lisääntyneet. Toisaalta arvellaan, että kunnissa siirtopäätöksiä tehdään korotettujen valtionosuuksien saamiseksi. Olkootpa selitykset millaisia tahansa, varmaa on, että jokainen siirtopäätös on harkittu ja perusteet ovat olemassa.

Erityiskoulujen määrä on siirtojen lisääntymisestä huolimatta vähentynyt viime vuosina. Tosin Opetushallitus vakuuttaa, että erityiskoulujen ja -luokkien tarve tulee säilymään edelleen. Nähtäväksi jää, miten paljon ja missä muodossa erityisopetusta toteutetaan integroidusti ja erityiskoulujärjestelyillä. Selvää on, että aina on oppilaita, jotka hyötyvät erityisopetuksesta erityisluokissa. On tapauskohtaisesti arvioitavissa, miten vastaisuudessa määritellään erityisopetuksen oppilas ja milloin riittää erityinen tuki integroidusti yleisopetuksen yhteydessä.

Erityisopetuksen strategiassa kartoitettiin nykyistä lähtötilannetta ja linjattiin tulevia ratkaisuja nykytilanteeseen. Strategian painoarvo on ollut suuri, ja se on pannut liikkeelle uudistuksen, jota nyt viedään kouluihin. Tukimuotoja on uudistettu, ja ennen erityisopetukseen siirtoa toteutetaan tehostettua tukea. Tehostettu tuki rakentuu olemassa

olevaan palvelurakenteeseen. Nyt näitä palveluita halutaan tehostaa ja ottaa käyttöön kouluissa oppimisen tueksi.

Tuen tarpeen havaitseminen ja siihen vastaaminen liittyvät varhaisen puuttumisen prosessiin. Varhainen puuttuminen korostuu strategiassa yhtenä osa-alueena. Siihen halutaan panostaa, mutta käytännössä puuttuminen koetaan vaikeaksi ja aikaa vieväksi prosessiksi. Varhaisen puuttumisen negatiivinen maku synnyttää kielteisiä tunteita koko prosessia kohtaan sekä puuttujissa että puuttumisen kohteissa. Ehkä haastavin vaihe koko tässä prosessissa on oppilaan ongelmien puheeksi ottaminen. Kun asia on osattu oikein esittää huoltajille, on yleensä turvattu varhaisen puuttumisen prosessin jatko. Aina ei hyvästäkään puheeksi ottamisesta päästä kitkattomasti liikkeelle.

Varhainen puuttuminen on tahtomattaankin muodostunut punaiseksi vaatteeksi lasten ja nuorten kanssa työskentelevien keskuudessa niin päivähoitossa kuin koulussa. Vaikka puutumme toisen asioihin, samalla olisi tarjottava positiivinen vaihtoehto, luvattava parempaa ja luotava uutta valoisampaa näkökulmaa olemassa olevaan ongelmatilanteeseen. Varhainen puuttuminen pyrkii kohti parempaa tulevaisuutta, kohti ongelmien ratkaisua.

Puhun pedagogisesta ennakoinnista, jolla katsotaan tulevaa. Ennakointi on vuorovaikutusprosessi, jossa eri tahot miettivät oppilaan tulevaisuuden tavoitteita ja tilaa. Lähtökohta ovat oppilaan vahvuudet, joiden avulla asetettuihin tavoitteisiin päästään. Kyse on puuttumisesta oppilaan tilanteeseen, mutta suunta on entistä vahvemmin tulevaisuudessa.

Kenenkään tulevaisuus ei voi olla toisten käsissä. Jokaisen on itse päättävä, mihin elämässään tähtää ja mitä tavoittelee. Asiantuntijat eivät tiedä, mitä ihminen haluaa, ellei hän sitä heille kerro ja ellei hän paljasta omia unelmiaan tai visioitaan. Oppilas, jonka tilanteeseen puututaan, on oppimisessaan korjausliikkeen tarpeessa. Hänen tulee tiedostaa eri vaihtoehdot: jatketaanko kuten ennenkin vai lähdetäänkö tavoittelemaan uutta oppimisen polkua.

Palvelurakenteen, toimintakulttuurin ja ajattelutapojen uudistus koskee laajasti koko kouluyhteisöä. Kyse on pedagogisista ratkaisuista, jotka suunnitellaan oppilaalle ja toteutetaan yhteistyössä asiantuntijoiden kanssa. Koulun työympäristö ja toimintakulttuuri tulevat muuttumaan.

Suunnittelu, jota tähänkin asti on tehty, muuttuu interaktiiviseen suuntaan. Vuorovaikutteisuus näkyy paitsi verkostoitumisessa myös pedagogisten ratkaisujen ideoinnissa. Innovatiivisuus ja luovuus erilaisten jo olemassa olevien tukimuotojen toteuttamisessa ovat mahdollisia. Integraation vaatimukset lisäävät läpinäkyvyyttä ja opetuksellisten rajapintojen ylittämistä.

Perusopetuksessa laatu halutaan pitää hyvänä, ja tätä varten on laadittu laatukriteerit. Perusopetuksen laatua kehitetään jatkuvana prosessina Demingin kehittämän PDCA- eli plan–do–check–act-menetelmän avulla. Perusopetuksen laadun kehittämisen kehystekijät muodostavat perustan toiminnan laadulle. Laatukriteerit voidaan määrittellä rakenteiden ja oppilaan kohtaaman toiminnan laadun pohjalta. Rakenteiden laadun kehystekijöiden osa-alueet ovat johtaminen, henkilöstö, taloudelliset resurssit ja arviointi. Oppilaan kohtaaman toiminnan laatu muodostuu kuudesta laadun osa-alueesta, joita ovat opetussuunnitelman toteuttaminen, opetus ja opetusjärjestelyt, oppimisen, kasvun ja hyvinvoinnin tuki, osallisuus ja vaikuttaminen, kodin ja koulun yhteistyö sekä oppimisympäristön turvallisuus. Näitä laatukriteereitä voidaan tarkastella oppimisympäristön ja toimintakulttuurin sekä opetuksen ja oppimisen näkökulmista. (Opetusministeriö 2009a.)

Peruskoulun laadusta kertoo maailmalla saavutettu maine muun muassa Pisa-tutkimuksessa. Tutkimustulokset ovat huippuluokkaa. Peruskoululaisten lukutaito on selvästi parempi muihin maihin verrattuna, ja samoin matematiikassa ja luonnontieteissä oppilaat menestyivät erinomaisesti. Tosin pientä hiipumistakin on: nimittäin vuoden 2000 tutkimuksesta heikkojen lukijoiden osuus on hieman kasvanut ja erinomaisten vähentynyt. Lukutaito on heikentynyt erityisesti tiedonhaun sekä luetun ymmärtämisen ja tulkinnan osa-alueilla. Hyvät suoritukset jakaantuvat melko tasaisesti, ja huippusuorituksia on vähän. Tämä kertoo opetuksen ja peruskoulun pyrkimyksestä täydelliseen tasa-arvoon. Poikkeamia ei juuri haluta toteuttaa erilaisilla tavoitteenasetteluilla, suunnitelmilla tai oppimismahdollisuuksilla.

Peruskoulun arvioinnissa vaakakuppi kallistuu sen mukaan, mitä kohdita siinä halutaan kulloinkin tarkastella. Peruskoulussa on paljon hyvää, mutta myös parantamisen varaa löytyy. Maailman muutoksessa nopea

reagointikyky ja erilaiset tiikerin loikat strategiasta toiseen ovat tätä päivää. Koulun strategian luominen ja strateginen johtaminen ovat vasta lähtökuopissa. Monien muiden kuntapalveluiden ohella koulutoimikin kehittyy tuloksellisuuden, laadun ja tuotteistamisen rintamalla.

Tässä kirjassa käsitellään koulun nykytilaa ja niitä seikkoja, jotka ovat johtaneet siihen, että koulun painekattilassa kuormitus kasvaa. Paineen purkautumiseen tulee löytää ennakolta keinoja ja väyliä, jotka eivät uhkaa yksilön tai yhteisön turvallisuutta. Kouluihin ja koulun henkilökuntaan kohdistuu muutospaineita. Miten näihin muutoksiin reagoidaan, vai kahlitseeko koulun toimintakulttuuri uudistuksen? Näihin kysymyksiin etsitään vastausta muun muassa ennakoimalla tulevaa ja antamalla eväitä strategiseen uudistukseen omassa opettajan työssä ja peruskoulussa.